

Krhka ljepota

trajna vrijednost

*Posvećeno Stipanu Šabiću,
čovjeku koji je živio za umjetnost i mlade*

Izdaju:

Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo
"Matija Gubec" Tavankut

i

Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost
"Ivan Antunović" Subotica

Uredila:

Jozefa Skenderović

Recenzet:

Lazar Merковиć

Odgovaraju:

mr. Andrija Kopilović
Jozefa Skenderović

Vinjete:

Marija Vojnić

Lektura:

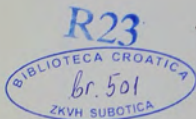
Katarina Čeliković

Naslovna stranica:

Marija Ivković Ivandekić: Bačo u opakliji

Zadnja stranica korica:

Jozefa Skenderović: Vilinsko kolo

ISBN 86-7450-017-X

Krhlka ljepota **trajna vrijednost**

Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo
"Matija Gubec" Tavankut

Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost
"Ivan Antunović" Subotica

Subotica, 2003.

zkh.org.rs

Uz ovu knjigu

KRHKO PROLAZNO, A TRAJNO LIJEPO

Doč promatra i doživljava svijet oko sebe, čovjek svaki tren unosi u svoju dušu nebrojeno impresija koje ga iz vanjskoga svijeta neprestano obogaćuju. On je po svojoj naravi vječno "poučljivo" biće, otvoreno biće. Ta ga poučljivost i otvorenost čine dnevno bogatijim te mu se život nikada ne čini dovoljno dugim. Čovjek život živi i doživljava. Kao neponovljiva jedinka svatko na svoj način doživljava svijet oko sebe. Stoga je subjektivnost doživljaja jedna od nedodirljivih istina čovjekovog nutarnjeg života. U procesu promatranja i doživljavanja svijeta *oko sebe* nastaje proces dijaloga i susreta drugoga svijeta kojega čovjek nosi *u sebi*. Naime, kako sam spomenuo, svatko je od nas neponovljivo i jedinstveno biće i mnoge je datosti donio sobom i u sebi, a Tvorac života je obdario svakoga pojedinačno bogatim nutarnjim, duhovnim životom. Tako je čovjek po svojoj naravi biće dijaloga s vanjskim svijetom. Prima impresije, ali ih doživljava na vlastiti način. Jednako tako u svijet unosi sebe i tako se osim *dijaloške događa* i

druga bitna dimenzija čovjekove naravi - čovjek je po svojoj naravi *sustvoritelj*. Stvaranje kao čin je isključivo pridržan Bogu, jedinom Stvoritelju. Međutim, pojam stvaranja se s pravom pridaje i čovjeku baš radi njegove bogoobličnosti. Stvarati, u biti, znači nešto što nije bilo, dovesti u stanje bivovanja, a kod čovjeka se redovito od jedne stvari doslovno stvara "nešto što nije bilo", u posve novom obliku i s novom porukom jer je u stvorenu materiju čovjek unio svoju stvarateljsku moć i tako dao i novi oblik i novi sadržaj postojećoj materiji. Svaki je čovjek *sustvoritelj*. No, postoje, sada sve češće, jako osiromašeni ljudi. Naime, ako se u procesu odgoja zanemaruje dijalogska dimenzija čovjekove naravi, te se on odgaja kao robot, tj. samo kao primalac, samo kao potrošač, on ostaje nesposoban prihvatiti i primijetiti poruku svijeta oko sebe. Druga posljedica takvoga propusta je nesposobnost primijetiti ljepotu svijeta koji nas okružuje. Stoga se događa da se iz nemogućnosti dijaloga s ljepotom oko nas bitno osiromašuje i sposobnost stvaranja pa tako danas nastaju sve manje značajna i stvarna umjetnička djela. Umjetnost, kao najsavršeniji oblik stvaranja, dodiruje vječnost i nadmašuje prostor, a vodi k spoznaji skladnoga i zato lijepoga.

Nakon ovoga uvoda u svome promatranju se, duhom romantičnosti i oduševljenja, vraćamo u svijet naših predaka. Narod je to jednostavan, radin, pošten i nadasve sposoban voditi dijalog sa svijetom oko sebe. Naime, naši su stari ratari. Svoje su duše natapali izlaskom sunca i svoje noge prali jutarnjom rosom

kada se sva priroda u "hvalospjevu jutra" odužuje svoje Stvoritelju i pjeva "pjesmu hvale". Često puta toga našega čovjeka rad, makar i naporan, nije činio iscrpljenim baš radi toga što je iz ljepote prirode oko sebe i dijaloga s prirodom zametnuo zanimljiv "razgovor" koji ga je ispunjavao radošću unatoč napornoga rada. Takav mentalitet čovjeka ratara čini čovjeka u prirodi prirodnim i duhovno jako bogatim. Sjetimo se da je svaki umjetnik samo utoliko umjetnik ukoliko se zna diviti lijepome. Tko se ne zna diviti, ne zna ni stvarati. Imajući pred očima dakle tu činjenicu, nikakvo čudo što je naš čovjek, a to je važno primijetiti, njivu, voćnjak i vinograd obrađivao lijepo. U mentalitetu našega čovjeka nije prevladavala samo korist nego je glavna ocjena obrađene njive bila rečenica: Ima dobru i lijepu zemlju. U takvom ambijentu se rađaju mnoge pučke umjetnosti koje su nastale iz dva razloga: potreba dijaloga s prirodom i potreba stvaranja.

Jedna od pučkih umjetnosti, koja danas postaje prepoznatljiv znak ovoga kraja, umjetnost je rada u tehnici slame. Htio bih u nekoliko crta označiti samo neke od vlastitosti ove umjetnosti. Ponajprije materijal. To je slama. Ona je po svojoj naravi čak simbol krhkosti, prolaznosti i bezvrijednosti. U prirodi je nositelj vlasti i ima samo funkciju, a ne i samu svrhu. U svojoj krhkosti i bezvrijednosti ona je često slika običnog i prolaznog. U nekom duhovnom smislu i čovjek se u nekim životnim datostima može prepoznati u funkciji slamke. Važnost zetve - kruha svagdašnjega - izbacuje slamu na pijedestal većeg dostojanstva jer je u funkciji

ji rodnoga klasa. Čovjek, radeći najvažniji posao godine - žetvu - svakom komadiću zemlje i svakom dijeliću rada daje osobitu važnost. Tako je i slama postala "važna" kao materijal za izradu slamnatog prstena, krune, slike. Drugo što je važno istaknuti je tehnika rada. Ona je počela iz potrebe stvaranja ali u okvirima zabave. Pastirice su plele sebi "nakite" od slame koji su barem nekoliko sati poslužili kao zamjena za zlato. I slama je zlatna. Kada je dužijanica iz obitelji prešla u širu zajednicu, od običnoga pletenja malih predmeta ili vijenca nastala je prava umjetnost. Nije ni čudo. Bila je namijenjena oltaru. Tako su nastale krune i slike u funkciji svetoga. Stvarateljskom djelu čovjeka dodana je nova motivacija i veliki zadatak: počastiti Boga. Samo tako možemo razumjeti razdoblje procvata ove umjetnosti u razdobljima od 1911. do 1970. Motivacija svetoga je jedna od najjačih motivacija u čovjeku jer ga približava Stvoritelju. Međutim, ne samo za tu svrhu nego i za "svoju dušu" nastaju mnoga umjetnička djela u tehnici slame. Od trodimenzionalnih predmeta do sada već vrlo rasprostranjenih slika, ova je umjetnost prešla granice nalve. Postala je prava umjetnost koja se daje izučavati i povijesno i estetski i funkcionalno i nadasve čitati poruku i razumjeti impresiju. Ono što se ne bi smjelo zaboraviti je činjenica da je u ovoj umjetnosti vrlo važna tehnika poštivanja materije koja se umjetnički oblikuje. Druga je činjenica da ne smijemo zanemariti "slušati" sebe iznutra, to jest moramo dopustiti da nadahnuće bude jedini razlog zašto se nešto oblikuje tako. Dakle, u tom odnosu vidljiv je samo jedan odgovor - duhovno bogatstvo

onoga tko stvara. Ako se bilo kako izvrši "nasilje" nad umjetnikom, u tom času umjetničko djelo gubi svoju dušu. Ova umjetnost je nastala iz dijaloga duše s prirodom, nastala je kao duhovna potreba stvaranja te tu duhovnost treba ostaviti slobodnom. Slamarstvo bez duhovnosti prestat će biti umjetnost. Motivi koji se nalaze u ovim djelima su neiscrpn: od motiva običnog života, preko pejzaža do simbola. I to treba poštivati. A susreti, njegovanja onoga što je vrijedno i lijepo, bez bježanja u komercijalnost, ostavit će ovom narodu i ovom kraju simbol prepoznavanja: spoj duhovnosti, bogatstva i ljepotu poruke u krhkom i prolaznom materijalu slame do trajnih i vječnih vrijednosti umjetničkih djela.

U Subotici 4. srpnja 2003.

Andrija Kopilović

Marija Vojnić
Perlice za bandaša i bandašicu (1999)

Tomislav Žigmanov
profesor filozofije

*Ono otpadno u funkciji Lijepoga
i skrb oko toga*

Čudna građa za Lijepo

*B*itno je, nekako, *otpadna*. Danas osobito. Tako se bar razumijeva. Uobičajeno. Nade se na taj način. Počesto. I spram nje se tako, nekako otpadno, onda i odnosi. Pretežito. Na način, naime, *uništenja*. U glavnome. Recimo, pali se. Ovdje. Od nedavno napose. Koristi se jednostavno tako. Vatrom se uništava. Brutalno. Na strnjištima. I *Bačke*, naravno. Kao suvišna. Uklanja se. Ni za što potrebna nije. Često, dakle. Ona takva. Nepostojana i krhka. Otpadna. *Slama*, naime.

Pa ipak, kao još za nešto *korisnu*, neki je još i čuvaju. Paze je. Mare za nju. To je, istina, rjeđe. Daleko. I *briguju* onda različno tada. Oko nje. Oni *rijetki*. Recimo, stavljaju je u funkcije. Nekakve. Primarno, dakako, ovozemne. Mogu to oni, jer ona to pruža. *Slama*. Daje, jednostavno, da bude za nešto upotrijebljena. Obično

u poljodjelstvu. U stočarstvu, na primjer, najčešće. Dobra je, tako, tamo dvostrano. Higijenska je nekako. Čisti, podastarta ona. Ne da dobro da se stoka valja. Prljanje s njom ide tada teško. Ali, pravi i gnojivo ona ujedno. Biva u tomu. Nekako uspješno. Pomaže već. Kasnije, vraćaju je s njim na njivu. U funkciji je tako tada obnove i zdravlja. Nekoga i nečijeg. I čovjeka, naravno. A valjda i Zemlje nam naše. I njezine, naime, snage da rađa. A tako je u, istina posrednoj, funkciji života samoga...

No, slama k'o slama. Rekli bismo. Nosí u sebi i mnogoćeg drugog. Al' nekako to i skriva. U sebi. Kao uostalom i puno toga drugoga. Oko nas. U svijetu ovome. Mnogo je skrivajućeg. Ima se mogućnosti u mnogoćem i za još ponešto... No, ono je, obično, skriveno. A izlazak na vidjelo skrivenog ovisi i o čovjeku, naravno. Najčešće. Čovjek je, naime, onaj koji gdje-gdje daje izaći skrivenome. Gdjekad, pak, i kroti mogućnosti prirode. Gospodari njima. I funkcionalist je onda nekakav njezin. Valjda. Upravlja on, recimo, počesto i mogućnostima. Njezinim. Upravitelj je tako nekim bićima i stvarima u svijetu. Prirode napose. O uspjesima, pak, toga nećemo ovdje. Čovjeka, naravno, radi...

Čovjek, dakle, briguje, već nekako, o stvarima prirode. Vrhunac je, vjerojatno, svega toga u *oplemenjivanju*. I sebe. I svijeta. I drugih. Onim prirodnim. Pa ipak, očito, različnim stvarima. No, ujedno i nekakvom. Jer, i oplemenjivati se može različno. Recimo, i kroz napor stvaranja Lijepoga. Lijepoga tek qua lijepoga. A to je rijetko. Možda i najrjeđe. A tako, rijetko naime, iz

više je razloga. Recimo, ono najteže je: tomu treba, jednostavno, dorasti. Na više razina. U više stvari. Na više načina. Zatim, mora se imati snage - dovoljno onoga gologa *htijenja* da se, istina tek ali ipak, stvara. Unatoč svemu. I svačemu. Samoga Lijepoga radi. O čemu se ovdje govori, znaju mnogi. Stvaratelji, napose, rijetki...

I upravo to se ovdje događa. U Tavankutu. I to dugo. Organizirano. Sustavno. Već, skoro, dvadesetak puta. Na koloniji gdje se stvara u slami. Slama, o čudnog li čuda, ovdje postaje predmet brige. Nesvakidašnje. Ljudske, to jest ženske. One umjetničke, naime. Funkcionaliziraju je. I to žene. Tako. Na način i po radi svrhe osobite. Ljepote same. Slamarke ove naše.

Žene. Ah te žene... Znale često, ah da prečesto, kao čuvateljice Vrijednoga. I paziteljice Važnoga. Kao, uostalo me, i stvarateljice Lijepoga. Okupljahu se. One. Smjerno. Po već skoro dvadeseti put ponovno. Rekosmo već. U Tavankutu. Da bi stvarale. U slami. Da bi to iskušavale. Živjele, naime, tu dramu stvaranja. Najneizvjesnije stvari. Na svijetu. Vjerojatno. Od vjeka. Jer, tu se "puca" visoko; mora se, jednostavno, stvoriti ono Lijepo. Ovdje, u Tavankutu, ponovimo, to znači od slame. Čudne građe. Za umjetnost.

A odavno je tako. Tu. Barem. Kod Bunjevaka. Bačkih Hrvatica. Nekako se to, slučajno izgleda, zgodilo tako. Od njiva i strnjike, preko galerija, pa sve do oltara i kolonije tavankutske. Prvo gušćarice i svinjarice stvarale prstenje, perlice..., pa se pletale krune za dužijance, a stigoše, na koncu, one u svojemu stvaranju i do slika. Na poticaje mnogih. Crkve, čini se, po-

najviše. Oni, naime ljudi iz Crkve, osjetiše napor ovih žena običnih nekako *najistinskije*. I posve ispravno. Od početka. Do danas. Kontinuirano oni pratiše njihovo stvaranje. Ustrajno. Jedini gotovo. I podupiraše. Isto tako. Skoro jedini. Jer, svjetovnjaci paziše previše na prilike političke. Čini se. No, ni žene ove ne paziše. Koje stvaraše. U slami. Na sreću. Sviju, čini se, ponovno... I ljudi ovi u Tavankutu oko kolonije bljahu ovim ženama još slični.

Promišljanje umjetnosti slame

A u posljednje vrijeme oni počеше o slami prirediti i razgovore. Tako, recimo, 2001. oni organiziraše i prvi razgovor o "slučaju slame". Te je, naime, godine, u okviru XVI. saziva Likovne kolonije nalve u tehnici slame, održan okrugli stol na temu *Od običaja do umjetnosti*. Cilj je ovoga pionirskog koraka bio da se pokuša najzad ozbiljno tek *progovoriti* o fenomenu likovnog stvaranja u slami. Kako to s njim sve stoji i kako ga se preciznije treba odrediti, htjelo se ovdje razvidjeti. I to primarno kroz prizmu sljedeće dvojbe - radi li se ovdje uopće o nekoj ili nekakvoj *umjetnosti*, kako se ona počesto obično imenuje u vlastitom okružju, ili ne, što je čest slučaj u širem okružju.

Na to su aktualno i složeno pitanje odgovor, istina ne konačni i apsolutno utemeljen, pokušali tada dati samoj problematici primjereni ljudi: povjesničarke umjetnosti **Olga Šram**, **Olga Kovačev Ninkov** i **Maja Sipošek**, povjesničar umjetnosti **Bela Duranci**, teolog

i umjetnostima blizak **Andrija Kopilović**, likovni pedagozi **Stipan Šabić** i **György Boros**, te likovni umjetnik **Josip Skenderović Ago**.

Dakle, oni su govorili o likovnom stvaranju u slami, koje postoji dugo ovdje na ravnima sjeverne Bačke, a veže se, od kada ga povijest bilježi u drugoj polovici XIX. stoljeća, isključivo za Bunjevke, kako se dugovremeno regionalno nazivaju ovdašnje Hrvatice, na ovom, istočnom rubu hrvatskoga etničkog prostora. Osim toga zemljopisnoga, povijesnoga i etnonimskoga određenja, nije mu upitno ni "stvaralačko" izvorište. Ono je situirano prvo uz njive, to jest strništa, kao vlastiti okvir materijalnog izvora sredstva za stvaranje prvih artefakata, i djevojački dopust "mašti" u vidu izrade, mahom trivijalnih, ukrasa (npr. prstenja), te uz običaj proslave kraja žetvenih radova - dužijancu. A dužijanca je zahtijevala i nešto više - izradu perlica za risare i risaruše, te pletenje, istina jednostavne, krune za bandaša.

Naravno, ušavši kao svetkovina u sakralni prostor i dobivši obredno-ritualnu funkciju zahvaljujući dalekovidom svećeniku **Blašku Rajiću**, Dužijanca je prije točno 80 godina tražila još više od stvaranja u slami. Kruna se imala pletiti ne kao poganska, već s prepoznatljivim sakralnim elementima. To je, onda, zahtijevalo i veću, stvaralački teže izvedivu dovitljivost ovih, još uvijek, primarno pletilja. I to je trajalo pola stoljeća. I to je, vjerojatno, vrijeme njezinog trajanja u obliku, kako je to rekao na ovome skupu Bela Duranci, "narodne umjetnosti", budući da je slama kao sredstvo, za takve artefakte korištena "u sazvučju osjećajnosti kolektiviteta, bez osobnosti i posebnosti".

Godine 1961., dakle prije četrdesetak godina, u Tavankutu se u okviru Društva, koje je tada bilo "staro" 15 godina, "Matija Gubec", utemeljuje Likovna sekcija. Likovna sekcija koja isprva okuplja šestoricu likovnih pedagoga i akademskih slikara, ali se njima ubrzo priključuju i seoske slikarke naivke. I upravo je postojanje organiziranih nastojanja na planu likovnosti u Tavankutu ohrabrilo neke žene, dugogodišnje pletilje kruna za crkvenu Dužijancu, da svoj rad izraze i putem slike.

Tako dolazimo do prekretnice - 10. ožujka 1962. se pojavljuje u javnosti prva slika izrađena u tehnici u slami "Rit" **Ane Milodanović**. To je prekid, kako reče Duranci, s "narodnom umjetnošću", budući da ona tako postaje "kreativan stav, osobni iskaz". Pa ipak, slikanje koje za tehniku likovnog izraza ima slamu, ostaje trajno u domenu "umjetnosti naive". Naravno, samo ukoliko je to isključivo kreativni čin: na tragu tradicije "iskazan svoj osobni stav", u zadanom materijalu, a kroz nadahnuće. Jer, ne mora značiti da je svaka slika urađena u slami ujedno i umjetničko djelo...

Daljnja povijest je slikanja u slami, također, manje-više znana. Ona opstoji u kontinuitetu desetak godina, do početka sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Razvija se u okrilju Gupca, a čine je veći broj žena, koje su postale poznate kao "slamarke-dvojke". I ubrle slikanje u slami velike uspjehe, kako u tadašnjoj državi, tako i u svijetu. Možda do danas i najveće.

Međutim, iz političkih razloga, ono se od 1973. godine ponovno smješta pod okrilje Katoličke crkve ili

odlazi u privatnost. O njemu ne postoji značajnija društvena ili stručna briga. Ono opstoji bez elementarnih pratećih pretpostavki: prisustvo u javnosti, izložbe, dostupnost kritike... Ali snažno pulsira u crkvenom segmentu života. Sve do 1986., kada se u okrilju Gupca utemeljuje ova u svijetu jedinstvena kolonija - Kolonija naive u tehnici slame. Ona, također, postizava velike uspjehe - kontinuirano se održava, broj onih koji slikaju u slami se širi, izložbe postaju sve brojnije, oživljavaju se pozivi iz inozemstva... Dakle, u sferama javnosti je na neki način prisutna. No, ne može se reći da ima bilo kakvog pomaka u odnosu struke i kritike na ovaj fenomen. Ona je, barem ovdašnja, uveliko ignorirana.

Za nju to ne postoji. Za nju ne postoje još uvijek ni drukčiji vidovi podrške. Recimo, one financijske naravi, kako bi se podigla profesinalna razina brige oko likovnog rada u slami. Isto tako, nema još uvijek ni stalne postavke najvrednijih radova. Jednostavno, stvaranje u tehnici slame odvija se na marginama suvremenosti, a upriličeni je razgovor možda dobar povod da se makar na nekom od pojedinih područja koji nedostaju učine kvalitativni iskoraci. Kao što je bio onaj Ane Milodanović...

Drugi se razgovor za okruglim stolom vodio 2002. Također u okviru tavankutske Kolonije. Tema je sada bila *Uljepšati svakidašnjicu*. Mislilo se, dakako, na ovu koju živimo, a slamom ponajprije. I ovoga puta magistar teologije Andrija Kopilović izvrsno je govorio. Uljepšavanje ovdje ide, kako je naglasio, od *obličnosti* do *svečanosti*. To može, istaknuo je, prijeti samo onaj

tko shvati kako su *rad* i *suradnja* životni poziv. U svemu i svih, jer obično jest raditi, no dati, udahnuti tomu dušu, jest već svečanost. To, pak, zahtijeva *dijaloški* napor. I stvaranje u slami je upravo takvo. Pretpostavlja vođenje stanovitog dijaloga sa slamom. Ona se u njem, u tome dijalogu, *pozlaćuje* rukom i duhom. Pa ipak, stoga što je krhka, ona u značajnome dirigira samo vođenje dijaloga. A žene koje bijahu stavarale u slami vodile su takav *dijalog* s njom su tako i *sustvarali* s Bogom, to jest tako su Život i Njega slavili.

No, Kopilović nije jedini koji je tada dobro o ovome govorio. Tu su ponovno bili i Bela Duranci, zatim Olga Šram i Stipan Šabić. Oni pak nekako zajednički tada ponovno konstatirale da je briga o stvaranju u slami još uvijek nedostatna. I svakovrsna je takva. Čak tolika da se još ni danas ne zna točno što koliko tu vrijedi. Nema, isto tako, ni stalnoga prostora za izlaganje - da se ona, jednostavno, vidi. Da se vidi ono, nakon ocjenjivanja naravno, najvrednije. Jer, i oko toga se mora voditi računa: jedinstvenoga vrednovanja prošlosti, naglašeno je tad. Osobito ono što je bilo još ranije: od početka 60-ih do kraja osamdesetih. No u svemu tomu treba i šira zajednica pomoći. Od općine do ljudi iz Gupca, ali i onih iz struke. Ponajprije bi, recimo, trebalo da se učini napor glede nekakve monografije, što je predložila Olga Šram, o čemu je donijet i konsenzus. I na tomu će se raditi. Ove umjetnosti radi. I, nadamo se, ničega više. A ova je knjižica tek vjerojatno uvod u tako što...

Bela Duranci
istoričar umetnosti

Kreativnost "slamarki"

*N*a prvoj izložbi 10. marta 1962. godine, ostvarenje **Ana Milodanović** (1926), nazvano "RIT", bilo je prva slika "u tehnici slame" (zapravo, plitki reljef; možda slika-skulptura). No, nedvojbeno je taj eksponat prva "slika samosvojne tehnike", predstavljena u sklopu jedne likovne izložbe. Prošlo je od tada više nego četiri decenije - jedan radni vek - a problem traje!

Naime, da li je te daleke večeri u tavankutskom Omladinskom domu, prezentirano delo umetnosti naive ili folklorna rukotvorina?

Ana Milodanović je u to vreme jedna od nekoliko dobro znanih *pletilja slame* (1). Na pomenutoj izložbi pored slike "Rit", ona je izložila i maketu oblikovanu u slami "Žednička crkva". Njen primer su potom sledile i ostale aktivne pletilje. Uključivaće se postepeno u skupinu naivaca.

Na drugoj izložbi, marta 1963. u istom prostoru, uz sve brojnije učesnike, Ana Milodanović deluje usam-

Ijeno. Njena "Sova na đermu", komponovana instiktom stvaraoca, maštovito i raskošno oblikovana, maltene prilagođena zlatastoj zažarenosti, sve ostalo je zasenila "zlatom" jedinstvene materije i tehnologije.

Naredna, III. martovska izložba, 1964. godine, pored Ane Milodanović, promoviše i druge. Izlažu i njene sestra **Teza** i **Đula**. Od 1965. tu je i **Kata Rogić** (1913-1993), odnosno **Mara Ivković Ivandekić** (1919).

"*Naivci iz Subotice*" predstavili su se Beogradu (Galerija Muzeja primenjenih umetnosti), od 1. do 10. aprila 1966. godine. Pored ostalih, izlagale su: Ana Milodanović, Đula Milodanović, Teza Milodanović i Kata Rogić. U istom sastavu, predstavile su se Zagrebu, od 25. do 30. aprila 1966. u Galeriji LIKUM.

Ponovo u Zagrebu na izložbi "Tražimo najljepši suvenir", od 23. do 30. jula iste godine, izlagale su Ana Milodanović, Đula Milodanović, Teza Milodanović, Kata Rogić i Mara Ivković Ivandekić. Tako reći, bio je to kompletan sastav jedinstvene "kreativne ponude" u tehnici slame. To je mogao videti u Zagrebu kustos i čelnik Galerije primitivne umjetnosti, istoričar umetnosti **dr Boris Kelemen** (1930-1983). On će krajem leta napisati i poslati svoj prilog ***Tabu naivna umjetnost*** Likovnom susretu u Subotici. Isti sastav pročitaoće na *Prvom skupu istoričara umetnosti Jugoslavije*, 1. oktobra 1966. u velikoj sali "nove gradske kuće"(2) pred 107 istoričara umetnosti iz svih krajeva jugoslovenskog kulturnog prostora.

Među "do sada utvrđenim normama naivne umjetnosti" on pominje i sledeće:

- Naivni je slikar sam, samotniji od umjetnika i ta ga samoća drži. On je u stvari pravo dijete romantike: pokušaj jednog jedinog da izrazi svoj pogled na svijet.

- Naivac ne preslikava predmet, on definira - otuda onda onaj magični karakter njegovih djela.

Citirajući **Andre Malroa** (Malraux, André 1901-1976) iz 1953. "talent vlada djetetom, a ne dijete talentom", Kelemen naglašava da je "pravi umjetnik gospodar a ne rob svojih sposobnosti. Dakle, ako jedan naivni slikar ne preslikava predmet već ga definira **svojim** visokim tehničkim mogućnostima, tada je ostvario umjetničko djelo u svim pravcima zahtijevanih normi".

Navodi potom primere gde se "folklor tumači kao naivna umjetnost", ali i to da "vrlo često dolazi do spajanja naivne umjetnosti i folklor". Primera radi, "Uzdinske slikarice" i "škola u Kovačici". Ovde, zatim, dolazi detalj koji dotiče našu problematiku:

- "a svakom od nas je jasno da je Tavankutska grupa čisti folklor i zato što se služi slamom kao tehničkim sredstvom oblikovanja. U ovih slikara se slikani predmet vrlo rijetko definira, rijetko otkrivamo onaj spomenuti drugačiji 'magični' odnos prema stvarima koji daje ulaznu vizu za naivnu umjetnost".

Dr Boris Kelemen nije "onim magičnim osobinama naivne umjetnosti" želeo baciti anatemu na Tavankutsku ružu. Kako sam na kraju piše, "bila mi je namjera da ovaj skup upozorim na važnost, potrebu i značaj problema oko naivne umjetnosti kao i neotvorena pitanja koja ona postavlja, koja nikako nisu nevažna u sklopu proučavanja suvremene likovnosti u nas i u svijetu". (3)

Istoga dana (subota) uveče, pod nazivom *"Naivna umetnost tavankutskih žena"*, otvorena je izložba **"slamarki"** u Gradskom muzeju (Rajhlova palata), upriličena povodom Prvog skupa istoričara umetnosti Jugoslavije. Potom je folklorna grupa KUD-a "Matija Gubec", uz pratnju tamburaša, počastila prisnacom i tavankutskim vinom brojne akademike, istoričare umetnosti i ostale goste. U nezaboravu prijatne večeri zagledani u dostojanstvenu narodnu nošnju - odeću Bunjevaka, više puta smo se vraćali izloženim slikama ovdašnjih "slamarki". Kolega Keleman razgledao je izložbu sa posebnom pažnjom i zaključio da ovoj *"pojavi treba posvetiti više vremena i pažnje"*.

Posle, nizaće se izložbe, manje ili više značajni nastupi "slamarki" u sklopu naive: Zagreb, Osijek, Dubrovnik, Sisak te "Samouke slikarke iz Tavankuta" u *Galeriji samoukih likovnih umetnika, Svetozarevo*, marta 1969, odnosno u istoj galeriji 1971. Tada u sklopu izložbe *"Jugoslovenska naivna umetnost"* učestvuju: Matija Dulić, Mara Ivković Ivandekić, Ana Milodanović, Teza Milodanović, Kata Rogić kao "slamarke" pored slikara naive.

Napokon, kao **"SLAMARKE JUGOSLAVIJE"**, Tavanikut, "Matija Gubec" '86. Na izložbi u predvorju Gradske kuće, 26. jula 1986. izlažu: Ana Crnković, Marija Dulić, Matija Dulić, Mara Ivković Ivandekić, Kata Rogić, Ruža Sarić, Jozefa Skenderović i Marga Stipić, te ostali učesnici - sada već **Kolonije naive u tehnici slamel** "Slamarke" kao *pojava*, odavno su "punoletne", na likovnoj sceni su dvadeset i četiri godine.

Osvrćući se još dublje u prošlost, možemo konstatirati tri nezaobilazne faze u nastajanju "slamarske naive":

- **stvaralački nagon gušćarica** (agrarna prošlost, život na salašu, samovanje uz guske na "strnjiki" i bavljenje oblikovanjem slame; čist, iskren i spontan odnos prema materijalu, propitivanje mogućnosti slame kao sredstva za likovno iskazivanje emocija);

- **znalaštvo u službi folklor**a (dužijanca sa perlicama, vencima i krunama kao rekvizitima rituala; usmeravanje religiozne osećajnosti prema tematici neprikladnog izražavanju u "tehnicu slame" kao i drugi oblici "nasilja" nad prirodom ovog osebujnog izražajnog sredstva);

- **kreativna oslobođenost umetnika naive** (samosvojno komuniciranje sa predmetnom stvarnošću, naivni realizam i jednostavnost opisa, savršeno poznavanje materijala i znalaštvo iskustvom stečeno).

Čelnici "slamarske poetike" prošli su sve tri faze, pripadaju agrarnoj populaciji. "Slamarke" su odrastale u ruralnom okruženju, živele mahom na salašu ili u selu, pokraj petrolejke i bez radio aparata, nadasve samujući i povrh svega - simbolično *"služeći pšenici, hlebu i slami"*. Pripadnice bezlične skupine argata, "slamarke" su ostvarile individualnost, prepoznatljivost kreativne ličnosti u sazvučju sa prirodnim okruženjem, prvenstveno sa žitom - simbolom trajnog obnavljanja života. **Slama** kao metafora za trud "bezimenog mnoštva" u temeljima civilizacije, njihov je "izraz".

Prvi, neosporno kreativan iskorak - otklon od folklora - ostvarila je **Ana Milodanović**, javno predstavljanim delom "RIT", 1962. godine. Potpuno u skladu sa normama naivne umetnosti! U osami, prisvajanjem "sveta" vlastitog životnog okruženja, definirala je značenja prepoznatljivosti močvare (zaista moćnih "dolova", jedinstvenih i zagonetnih "oaza" netaknute prirode) i dosegla magičnost autentičnog ostvarenja. Još je impresivnija poruka njene "ŽETVE" iz 1967. sa prizorom "nadigravanja" **čoveka** (žeteoca) i monumentalne **prirode** (površine pod žitom).

Kata Rogić je sjajna ilustracija puta od gušćarice do autentičnog naivca. Savršeno je upoznala prirodu i datosti materijala. Tako je ostvarila prepoznatljivost "perlica", "kruna" i "Dolaska Bunjevaca" iz 1986, ali uvek onda kada je stvarala oslanjajući se na znanostvo, senzibilitet, iskustvo, "Magije" nema u rukotvorinama po diktatu "savetnika"!

Mara Ivković Ivandekić, potvrđivala je osobnost i kreativnost samosvojne "slamarke" više puta. Za mene, nezaboravan je susret sa "Lurdskom Gospom" u sobi njenog salaša (13. 06. '86.), delom autentične naivne poetike. Tužno je, međutim, posmatrati "Put križa" oblikovan godinama, primer "nasilja nad slamom" primoravanom da se podvrgava zahtevima ilustracije.

Mogli bi se nizati primeri u nedogled. Na žalost, sve brojnije "slamarke" sve više udovoljavaju "salašarskoj pseudo romantici" proizvodeći salaše u perspektivi i druge diletantske prizore uz pomoć selotejpa, lepila i makaza. Sve silujući slamu da se "uklopi" u tehnologiju seckanja kolačarskog papira.

Jedina nada da "slamarstvo" nije definitivno u snovratu, jesu primeri tragalačkih napora nekih naglašeno ljubopitljivih slamarki. Na primer, slike **Jozefe Skenderović**, koja uporno istražuje mogućnosti materijala u posve drugačijim motivima ("Kutak tišine", "Bunjevka pred ogledalom" itd.). Vredan pažnje je napor **Ivane Dulić** da oblikuje "skulpture" od slame, "Bunjevke u nošnji" i "voće", odnosno da istražuje prirodu i drugih materijala. **Branka Dulić** pokušava da tradicionalnu tehniku prilagodi modernom izrazu i savremenim namenama. Sve u svemu, ohrabruju htenja pojedinih kreativnih ličnosti da ostvare samosvojnu leksiku osobitog "promišljanja sveta" i poštuju dostojanstvo slame kao materijala, prilagođavajući svoj iskaz prirodi i mogućnostima jedinstvenog "paorskog zlata".

Napomene:

1. Stipan Šabić, *Formiranje i razvoj likovne sekcije...*, u: Neco Zelić *Protiv zaborava*, Zagreb, 2000. str. 73.
2. Prvi skup istoričara umetnosti Jugoslavije, 1. i 2. oktobra 1966. Subotica
3. Dr Boris Kelemen, *Tabu naivna umjetnost*, koreferat, Prvi skup istoričara umetnosti Jugoslavije, RUKOVET, VI likovna sveska, God. XII, knj. XX, sveska 14, oktobar 1966., str. 543-546.

Novija krana

Starija krana

*Olga Kovačev Ninkov
viši kustos Gradskog muzeja Subotica*

*Kratak osvrt na ličan i stručan
doživljaj slika od slame*

*S*a pojavom izrade izuzetno lepih predmeta od slame i žitnog klasja susrela sam se u detinjstvu kao i ostali Subotičani prilikom velelepni povorki Dužijance. Krune, perlice i klasjem ukrašeni točkovi kola ostali su mi urezani u sećanje kao primer čudesne transformacije jednostavnih, poznatih materijala ravnice na svom putu ka hlebu. Doživljaj je bio ravan čudima iz bajki. Ukazao je na mogućnost događanja čuda i u našem životu, istodobno određujući naš identitet. Susret sa slikama od slame se dogodio mnogo kasnije, u vreme pripremanja za poziv istoričara umetnosti i etnologa. Uspomene sa Dužijance učinile su da mi ta pojava ne bude potpuno strana. Na žalost, slike su se mogle videti na prigodnim izložbama, često bez dobre selekcije i popratnog materijala. Međutim, zahvaljujući ljubavi prema svom zavičaju, kao i ljubavi prema prirodnim materijalima i ručnom radu, nisam ih u sebi nikada odbacivala. Sada,

nakon toliko godina i pregleda mnogih slika, među kojima je bilo i onih vrhunskih, znam koliko je bitno prezentirati prave vrednosti na pravi način. Sa ovim i drugim problemima koji okružuju izradu slika od slame, javno sam upoznata po prvi put na okruglom stolu posvećenom ovoj temi leta 2001. godine. Dogodilo se to u Tavankutu pri kraju kolonije slamarki, gde sam i ja bila pozvana kao predavač. Reč su tada, između ostalih, držali **Stipan Šabić**, likovni pedagog u mirovini koji je prvi okupio slamarke u okviru KUD-a "Matija Gubec u Tavankutu", **Bela Duranci**, istoričar umetnosti, koji je rad slamarki pratio od samog početka, te **Olga Šram**, direktor Likovnog susreta, takođe istoričar umetnosti. Govorili su i velečasni **Andrija Kopilović**, kao i **Đerđ Boroš**, predstavnik gradske uprave - takođe likovni pedagog u mirovini. (Iz objektivnih razloga nisu bili prisutni **Milka Mikuška**, nekadašnji direktor i etnolog, te **Arpad Pap**, tadašnji etnolog Gradskog muzeja.) Taj susret je jasno formulisao rešenja nekoliko bitnih daljih smernica popularizacije i ocenjivanja rada slamarki.

Tom prilikom, sa moje strane izrečene konstatacije još držim za važne, te ih i sada navodim. Jedna od prvih i najvažnijih među njima je potreba sagledavanja tehnike slamarstva iz aspekta etnologije. Naime, sam proces rada stvaranja slika je proistekao iz tradicionalne veštine oblikovanja slame. Slammarke su od samog početka primenjivale određena ovakva iskustva, dodajući svoje inovacije iziskivane novom formom rukovanja. Međutim, "predistorija" oblikovanja slamom kod nas još nije doživela svoju stručnu obradu i prikaz.

Nadalje, zna se, da je jedna od najbitnijih estetskih komponenti narodne umetnosti upravo sama tehnička veština - što je slučaj i kod slika od slame. Zato smatram da nepoznavanje osnovnog, tradicionalnog "jezika" veštine, onemogućava pravilno i potpuno ocenjivanje, to jest izradu kriterijuma vrednovanja slika od slame. Međutim, takva studija se ne rađa preko noći, jer se bazira na dugotrajnom radu, a tome pridolazi i činjenica da čitav grad Subotica ima veoma malo zaposlenih etnologa - jednog u Zavodu za zaštitu spomenika šire regije i jednog u Gradskom muzeju. Do rađanja pomenute etnološke studije, potrebno je publikovati zbornik radova stručnjaka koji su bili uključeni u dosadašnji rad slamarki. Na tavankutskom okruglom stolu od pre dve godine već su se čula neka veoma poučna i temeljna izlaganja. Među njima je dominirao stav istoričara umetnosti, to jest likovne umetnosti. Ta struka je, naime, sve vreme bila jače uključena u praćenje delatnosti slamarki. No, njihovo prisustvo je i dalje opravdano, jer se u slučaju slika od slame radi o interdisciplinarnoj pojavi, koja podjednako pripada etnologiji i istoriji umetnosti. Rad stručnjaka ne bi trebalo ograničiti na aranžiranje, ocenjivanje i otvaranje izložbe, kao i davanje saveta prilikom izrade slika - što je česta molba slamarki - nego bi neizostavno trebao da se okrene ka studioznom izučavanju i prikazu teme. Nakon ozbiljnog rada i sticanja legitimiteta ove, autohtone pojave na polju stručnih istraživanja, osvojio bi se i novi prostor u mogućnostima propagiranja i daljeg kvalitetnog opstanka stvaralaštva u slami.

U međuvremenu je izašla iz štampe knjiga **Lazara Ivana Krmpotića** pod nazivom *"Umjetnost u tehnici slame"*, koja nije napisana ni iz aspekta etnologije ni iz aspekta likovne umjetnosti - iako nosi u sebi želju i podatke i ovog karaktera. Prikladno edukaciji i iskustvu autora, u knjizi dominira verski aspekt - što je takođe bitna komponenta pokreta. Potonji izrađivač jedne potpune, stručne monografije svakako će moći koristiti ovo štivo, no do tada će čitalac - a pogotovu laik, dobiti nepotpunu sliku.

Lično se nadam da će subotički **muzej** dobiti više prostora za svoju **stalnu postavku** i da će u njoj biti mesta za zavičajno likovno stvaralaštvo - koje sada uopšte nije izloženo - kao i više prostora za etnološku baštinu, u kojoj će se tada naći i mala istorija slamarstva u nas. Karakterističan segment našeg zavičaja služio bi tako na zadovoljstvo i pouku kako našim, tako i stranim posetiocima. Naravno, realizacija ovakve postavke ne isključuje postavku specijalne **javne galerije i radionice** na samom izvoristu, u **Tavankutu i Đurđinu**. Kao prvi korak sa naše strane je saradnja sa kolonijom u Tavankutu i osnivanje **kolekcije slika u fondu Gradskog muzeja**. Ova godina je prva prilika kada će jedna stara i jedna najbolja slika godišnjeg saziva biti uvrštena u fond.

Do jubilarnog dvadesetog saziva kolonije slamarki u Tavankutu preostale su još dve godine. Zato, nadajmo se da će se do tada naše želje i ostvariti, te će se moći krenuti dalje sa istraživanjima i upoznavanjem naše kulturne baštine.

Mr. Andrija Kopilović
teolog

Slama

Čovjeku ovoga podneblja, čiji je poziv ratarstvo, pšenica i žetva predstavljaju vrhunac radosnog rada u stjecanju svagdašnjeg kruha na stolu obitelji. Nije čudo što je pšenica obogatila ne samo stol čovjeka našega podneblja nego je ispunila i njegova duhovna stremljenja i nadahnula njegov duhovni rad. Tako je ljubav prema radu i ljubav prema kulturi u duši ovoga čovjeka neprestani šum i lelujanje zlatnoga žitnoga polja. I nema ljepšega zvuka za uši našega čovjeka nego što je šum žitnoga polja i nema ljepšega mirisa za ovoga čovjeka nego što je miris žitnih njiva, kao što je primorcu najljepša pjesma udar talasa o hridi i miris beskonačnog mora. Stoga se i rabi izraz za žitna polja kao i morsku pučinu: more.

Slama, simbol krhkosti a znak jakosti, jer na svojoj slaboj niti drži bogati klas, izazov je i nadahnuće. U svojoj krhkosti a zlatnoj ljepoti, u ruci duhovno bogate osobe postaje predmet umjetničkog oblikovanja. Djevojčice, čuvajući stada a uvijek željne zlatnoga nakita,

plele su od slame vještim rukama sebi "zlatno prstenje". Kada su se vraćale sa stadom, bile su okićene prstenjem, perlicom i drugim ukrasnim motivima rađenim od slame. Kada je vesela družina risara završavala najdraži i najnaporniji posao - žetvu, risaruše su zakitile risara perlicom spletenom od slame duhovito i vješto. Na šesiru bandaša zasjao je vijenac pleten od žita, i navijestio "okrunjenu glavu". I tako je to bilo valjda oduvijek. Međutim, kada je obiteljska dužijanica, kao zahvalna obiteljska svečanost, prešla u najsvečaniji prostor - crkvu, vijenac sa bandašovog šesira postao je ljepši, umjetnički oblikovan, marno izrađen i simbol ne samo žetve nego i ljubavi i zahvalnosti, te se kao dar prinoseo u zahvalnoj misi Dužijance i darovao Bogu, darovatelju svih dobara. Vremenom je taj vijenac pre-rastao u pravu krunu koja je bila imitacija kraljevske krune, sada već umjetnički pletena od slame. Izrada pojedine krune trajala je tjednima i iziskivala talentiranu vještinu. Tada se već može govoriti o pravoj umjetnosti oblikovanja veza u tehnici slame i motiva za koje je potrebno pravo umijeće. I tako niče anonimna umjetnost za koju se dugo držalo da je samo naiva, a ona je prerasla u pravu umjetnost. Nakon Drugog svjetskog rata dužijanica je ostala samo kao crkvena manifestacija te se kruna zamjenjuje religioznim simbolima koji prate smisao slavljenja dužijance a motivi su najrazličitiji. Kada je ta umjetnost primijećena kao izuzetna vrednota, "stižu narudžbe" i za druge svečanosti društvenoga ili crkvenoga slavljenja. Nastaju radovi s vrlo različitim motivima - od grbova pojedinih osoba do vanredno lijepih maketa najljepših zgrada (kao što je

crkva sv. Petra u Rimu, subotička katedrala, crkva u Ninu, itd...). Nekako u isto vrijeme, a prije dvanaest godina, sazvana je Prva kolonija naive u tehnici slame u Tavankutu koja je imala zadatak zajedničkog rada, druženja ali nadasve podučavanja mladih talentiranih osoba za rad u tehnici slame. Već i prije Kolonije, a napose na Koloniji, počeo je rad na slici u tehnici slame. Slika daje daleko veće mogućnosti oblikovanja - jer osim tehnika pletenja na slici se mogu primijeniti i mnoge druge tehnike rada. Tek je sada u tom području mašta do kraja raspjevana pa nastaju nebrojena umjetnička djela koja jesu svojevrsna naiva, ali su prava umjetnička djela. Mnoga zadivljuju i najkritičnije ljude umijeća vrijednoga i lijepoga. Nije namjera ovdje nabrojiti sve motive, od pejzaža do povijesnih likova, koji su rađeni na slikama u tehnici slame, ali se mora reći da nijedan motiv više nije stran, ni tuđ, ni nemoguć ovoj vrsti slikarstva.

Slama složena u raznim tehnikama daje uvijek reljefni izgled slici i slika je trodimenzionalna za razliku od nekih drugih naroda koji poznaju slikarstvo u tehnici slame ali samo kao plošno. U našim krajevima prevladava svojevrsno pletivo, pa ako se i slika radi, izbjegava se jednostavna "prilijepljenost" na pozadinu. Dobro je upozoriti na taj detalj jer on je znak raspoznavanja tehnike u ovim krajevima. Izrađuju se u novije doba i ostali predmeti i ukrasi u ovoj tehnici - duh i mašta su sada već nezaustavljivi na radost svih onih koji znaju cijeniti marljivi rad i duh stvaratelja.

Tako je ova vrsta umjetnosti, koja je nikla u duši jednostavnih ratara, poprimila stvaralačku moć velikih

razmjera. Sada se već i mnoge galerije ponose vrsnim slamarskim radovima. Jednako tako Subotica i okolica postaju sve ponosniji na mnoga poznata imena svojih sugrađana, koji su stvorili umjetnička djela i zadužili sve nas u poštovanju i divljenju. Što bismo rekli o ovoj umjetnosti? Ponajprije, vrlo je važno da je nikla u duši običnoga čovjeka koji je baš radi svoje običnosti duhovno bogat te je stoga ljepota koju pretače bez predrasuda autentična i iskrena. Ova kvaliteta bi trebala vladati duhom i onih koji se opredjeljuju baviti profesionalno ovom vrstom umjetnosti. Bit će loše kada ova umjetnost bude podvrgnuta čistoj komercijalnosti. Ona mora ostati izražaj duha na liniji tradicije koju dirigira sama činjenica da je rad od slame. Slama kao glavni element umjetničkog oblikovanja ima svoju nutarnju logiku koja se mora poštivati. Nad slamom se ne može vršiti "nasilje" jer je ona krhka i dobro je što je tako. Slijedeći dakle "logiku slame", umjetnik će uvijek morati poštivati samo one granice koje slama daje svojom naravi (bez bojanja) i uvijek će ostati prepoznatljivi rad. Ljepota koju slama daje, pletena raznim tehnikama ili pretočena u sliku, također raznim tehnikama, daje i liku i slici osobito zlatni sjaj pa prelamanje svjetla uvijek ponovno impresionira. Uloga svjetla za ovaj rad će dakle ostati bitna. Težina kojom se krhka slama oblikuje bit će uvijek na cijeni jer umjetniku ne daje mogućnost nikakve žurbe te se nikakvom tehnikom ne može "požuriti" završiti umjetničko djelo. Dakle, treba pred umjetnicima ove tehnike stajati s osobitim poštovanjem jer se radi o nadahnuću ali i svojstvenom, vrlo marljivom i strpljivom radu. U tom radu su u komu-

nikaciji umjetnik i slama, poštujući jedno drugo, te čovjek i slama u tom dijalogu bivaju i nježni i puni poštovanja. Zato će svako djelo impresionirati promatrača svojom nježnošću i toplinom i progovoriti onim jezikom dijaloga koji su slama i autor vodili u stvaranju umjetničkog djela.

Tako je ova umjetnost postala i ostala narodna. Postala i ostala u funkciji obogaćenja duha i kruna kruha koji je prostrt na stol čovjeku da mu život daje. Tako će svako umjetničko djelo u tehnici slame govoriti o čovjeku i njegovom svagdašnjem kruhu kao daru i kao uzdarju.

Marlja Dulić

"U didinom podrumu
svega na volju"

Olga Šram
povjesničarka umjetnosti

"Škola" naive u tehnici slame

*S*tvaralaštvo slamarki - izrada slika od slame, odnosno tavankutskom kolonijom afirmirani termin - naiva u tehnici slame - prisutna je već pune četiri decenije u našoj likovnoj stvarnosti. U ovom dugom razdoblju ova je umjetnost neosporno doživjela svoju afirmaciju ali su istovremeno postavljana i mnoga pitanja u vezi značaja i valorizacije umjetnosti slamarki. Ovaj kratak tekst osobni je pokušaj priloga nekim mogućim odgovorima.

Prava vrijednost umjetnosti slamarki jest njena specifičnost. Ona je jedna posve drugačija umjetnost u smislu posebnosti likovnog izraza, što čini prvu pretpostavku za njeno uočavanje, izdvajanje i definiranje kao naivne umjetnosti. Najznačajnija njena karakteristika jest da nastaje u jednom neklasičnom (nelikovnom?) materijalu za razliku od boje ili drva, na primjer. Specifičnost slame kao materijala za likovno izražavanje uzrokovala je izvjesnu rezerviranost upravo struč-

zknj.org.rs

njaka za naivu i usmjeravala ih da o slamarkama razmišljaju kao o stvaraocima rukotvorina a ne stvaraocima likovnih djela naivne umjetnosti.

Slamarke, bunjevačke Hrvatice, trebali bismo doživljavati i proučavati kao predstavnice lokalne slamarke "škole" naive, kao što promatramo slikarske "škole" naive u Kovačici, Uzdinu, kiparsku u Ernestinovu ili onu najstariju i najpoznatiju u Hlebinama karakterističnu za slikanje na staklu. Naivna umjetnost, odnosno i "škole" naive poniču u jednom narodu kao produkt kulturnog nasljeđa, običaja i narodnog stvaralaštva i zadržavaju se na geografski malom prostoru. Slamarke imaju sve ove pretpostavke da nose naziv "škole" jer je njihovo stvaralaštvo pored toga i odraz stanja duha, moralnih, društvenih i povijesnih osobitosti svog naroda. Tavankut, Đurđin, Žednik, Subotica centri su nastajanja ove umjetnosti naive i mjesta koja omeđuju lokalitet na kojem se ona razvija i njeguje.

U stvaralaštvu slamarki očituju se sve specifičnosti ovog podneblja. Teme i motivi birani su iz svakodnevnog života na salašima, zatim prikaz radova u polju, žetve, običaja. Njihove slike svojevrsna su oda životu, iskreno pokazuju vezanost i ljubav za nekadašnji način življenja, kao i težnju za čuvanjem svega onoga što predstavlja osobitost njihove tradicije. Na slikama od slame prepoznajemo i posebne doživljaje prirode s romantičnim opisima koje posebno naglašavaju efekti materijala - slame koja se preslijava. Ne rijetko nailazimo i na idealizaciju prizora gdje se više

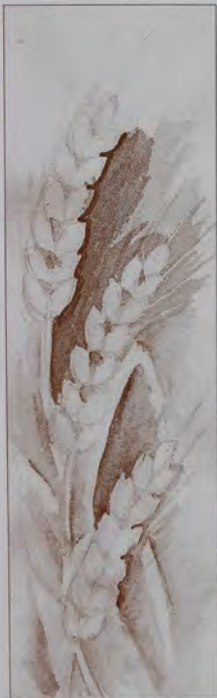
prostora daje mašti, pa takvi motivi imaju poseban poetičan, lirski ugođaj. Velik broj slamarki ima izrazito subjektivni pristup izboru teme ili motiva tako da ova djela imaju na neki način i autobiografske elemente (događaji i prizori iz djetinjstva). Na njihovim slikama često su prikazane scene na salašima na kojima se odvija život na nekoliko planova. Sama tehnika dopušta ovu igru raslojavanja događaja u dubinu. Očito je da se svi motivi rade po sjećanju i da se reduciraju ili, još češće, da se nadopunjuju na jedan izuzetno maštovit i neposredan način. Ponekad umnožavanje prizora, dodavanje različitih elemenata, predmeta, sporednih radnji ide u prilog još potpunijem pričanju priče, toliko karakterističnom za naivnog umjetnika. Nasuprot tomu, kod nekih slamarki ljudsku figuru veoma često nalazimo u prvom planu slike što im omogućuje jedan drugačiji pristup u razradi teme. U svim ovim motivima koji su karakteristični za najstarije autore ali koji se kontinuirano susreću i na djelima novijeg datuma, provlači se specifična doza humora, lepršavosti i vedrine. Sentimentalnost i nostalgija prepoznaju se također u većem broju djela, a daleko je manji broj djela na kojima možemo osjetiti težinu poruke ili elemente traغيčnosti. Sve navedene karakteristike slamarske umjetnosti izdvojene su kao primjeri klasičnih elemenata koji ovu umjetnost mogu definirati kao naivnu, izvornu umjetnost.

Po ovim elementima koji odlikuju naivnu umjetnost, možemo prepoznati autentično, originalno umjetničko djelo, ali ono mora sadržavati u sebi i one druge elemente umjetničkog djela duhovne prirode koji nisu

vizualno brzo čitljivi i koji se moraju doživjeti i na drugačiji način osjetiti. U djelu moramo pored ostalog osjetiti dio stvaralačkog impulsa autora, njegovo promišljanje, neposrednost izraza, iskrenost poruke, trebamo uvidjeti razložnost nastanka upravo ovakvog djela. Kod slamarki ova druga grupa elemenata, koji određuju vrijednost i iskrenost umjetničkog, presudna je u prepoznavanju originalnog, iskrenog umjetničkog rada od rutinski urađene slike koja je ostvarena zahvaljujući savladavanju tehnike i kojoj je cilj samo jedno estetizirano predstavljanje nekog tipičnog, tradicionalnog motiva. U ovu zamku produkcije lako zapadaju sve "škole" naive koje postaju popularne i koje svoje umijeće nude velikom broju "učenika". Osim toga, problem autentičnog djela postavlja se pred one slike koje su napravile tematski otklon od navedenih tradicionalnih tema i prizora a koje su zadržale slamu kao materijal pa na neki način dolazi do sukoba koncepcije naivnog tradicionalnog slikanja slamom i nekog aktualnog sadržaja.

Zbog ovih pojava, više nego ranije, potrebno je danas posebno pratiti umjetnost slamarki i zaslužno afirmirati originalnu, izvornu naivnu umjetnost u tehnici slame od njenih prvih početaka i najstarijih autorica do danas, jer ova jedinstvena umjetnost još nema svoje pravo mjesto u našoj povijesti umjetnosti.

Stipan Šabić

Postanak Likovne kolonije

P ostojala je tendencija da se pozovu da s nama rade i samouki i kvalitetni slikari (u KUD-u "Matija Gubec" u Tavankutu, op. ur.). Nakon poziva 1962. prilaze nam (slikarima pod nazivom "Grupa šestorica", op. ur.) slikarke naivke iz Tavankuta Marga Stipić i Cilika Dulić. Zatim su na priđlog Ivana Prčića Gospodara, koji je divanio kako nike žene divno rade predmete od slame, pozvane i slammarke. Kazo je kako bi to divno išlo uz rad Društva. Tako je došla prvo Ana Milodanović, a posli njezina sestra Teza, pokojna Kata Rogić, Mara Ivković Ivandekić i druge. I stvarno je "divno išlo". Već na prvoj izložbi februara 1962. u Tavankutu, bio je velik snig i vijavica, prema popisu dežurni učenika, prvu je izložbu positalo priko 2.000 ljudi, većinom Tavankučana. Naročitu atrakciju izazvala je Ana Milodanović maketom "Žednička crkva" i prvom slikom od slame "Rit". Nakon nji lagano dolaze i druge slammarke. Mara Ivković Ivandekić je podučavala mlade i starije slammarke, a počele su dolaziti i naivke Nina Poljaković, Ana Skenderović i

druge. U samoj organizaciji, kad su pristupile naivke i slamarke, četiri osnivača se povlače, ostajemo Jandrić i ja, koji radimo u stvari na organizaciji. Godine 1965. Jandrić odlazi u Kanjižu radi boljeg posla. Veliki, kvalitetni priokret nastaje 1967. kad u "Matija Gubec" dolazi Naco Zelić. Tada se cio rad Društva rapidno pokreće naprid. Ko komunikativan, ekspeditivan čovik s puno veza i poznanstava, uspiva u naumu da rad Kolonije priđe atar Subotice, čak i granice. Iako je bio rukovodilac Folklorne sekcije, ništa manje u pogledu promoviranja nije uradio ni za nas.

Samo treba podržavati

T. Ž.: Krajem šezdesetih počinjete raditi u Subotici.

Da. Pošto je bilo članova iz Đurđina, Žednika, Subotice, onda je Naco Zelić izdejstvovalo da dobijemo atelje u Gradskoj kući, tako da su oni dolazili i radili u Subotici. S njima se više individualno radilo - putom povrimenog obalaženja. Sekcija mladi je formirana 1967. U Gradskoj kući je atelje radilo od ujutru do uveče. Čak smo u tom prostoru držali male izložbe i književne večeri.

T. Ž.: Dakle, rad Likovne kolonije se intenzivira. Imate i sve više članova.

Kako su dolazili mladi, naivci i slamari, tako su dolazili i stariji samouki slikari, ko što su Cecilija Milanković, Ruža Tumbas, Cila Bajić i drugi. A počeli

smo od nule. O nalivnoj umitnosti se takoreći nije ni govorilo ni učilo u ovim krajevima. Mi smo primenili "recept": ne intervenisat u radu nego samo podržavat. Taj smo princip primenjivali isto i u radu sa slamarkama. To je, po mojem sudu, u metodiki najbolji način. Ono što je dobro treba istaknit, a negativno se pripušta samom autoru da nadomišća.

T. Ž.: Može li se za slamarstvo reći da je grana nalivne umjetnosti?

Gledajte, na proslavi 25. godišnjice "Matije Gupca" 1971. bio je i Vlado Mateković, koji je tad kazo da rad sa slamom treba nastaviti, a da fenomen slamarstva treba pratiti i proučiti. Međutim, 1972. je pristo naš rad, pa nismo mogli dalje ići u tim pravcima... Danas bi mogli kazat da je slikanje u tehnici slame posebna tvorevina za koju ne možemo reći da je suvenir, a ni, recimo, umitnost u pravom smislu te riječi. Ali, svakako da pojedini stvaraoci u slami, ko što su recimo Ana i Teza Milodanović, Kata Rogić, Mara Ivković Ivandekić, dostižu svojim radovima nivo stvaralaštva, s obzirom na slamu ko nezafalni materijal. Na primer, Anina slika "Lopov", Marine "Tijare"...

T. Ž.: Što ih to čini takvima?

Oni svoje slike, ko i svaki ozbiljan umitnik, osmisle i isplaniraju na određenoj doživljajnoj podlogi... To, riječju, nije puka formalnost salaša, drveća i trave. Sigurno da kod stariji slamarki dulji staž daje veću

zkrp.org.rs

mogućnost kombinatorike i realizacije. Međutim, danas u pojedinim grupama slamarstvo odlazi u zanat.

T. Ž.: Iz Vašeg iskustva, koja bi pedagoška i metodička načela u likovnom odgoju preporučili svojim mlađim kolegama?

U svojem sam radu ko likovni pedagog primenjivo, ko što sam već kazo, ono što sam učio i ono kako sam učio, a što se vrimenom nadopunjavalo novim znanjem iz razne prigodne literature, razgovora... Osnovno načelo je da se samo radom ide naprid, a ne davanjem gotovi rišenja. Slikarstvo je, ko jedan vid stvaralaštva, samotraganje i samonalaženje. Naime, svaki je čovik na svitu različit i nema isti psihofizički sklop. Uloga je pedagoga svedena na to da prati razvoj, da određuje tehniku rada, da nudi izbor više uzora di bi stvaralac našo sebe, da organizira posite izložbama, da vodi razgovore. On mora uvijek nalaziti i primečivati ono što je dobro rišeno, što mladom stvaraocu nudi ko putokaz, dok negativno sam stvaralac mora ostit i dalje ga mora isto sam kroz traženja privazilaziti. Ovo načelo ne vridi kod niki posebni aspekata likovnog dila ko što su kad nije izvršio postavljen zadatak, dobro rišio svitlotamno, ili proporciju. Al, i to triba kazati, više na kraju rada kad se zajednički analizira, s tim da nikad ne mož bit više od 2 do 3 negativne opaske, niti izdvajanja idealnog rišenja među njilma jel je svaki rad urađen prema svojim predispozicijama na drugi način. Kod niki tehnika se mora započeti poso s određenim uputama, recimo kod grafičke tehnike.

T. Ž.: Jesu li ova pravila potvrđena u Vašoj praksi?

Što se tiče ovi pravila, naglašavam, ona nisu moja. Primljena su od moji pridavača, saznanjima iz literature, komunikacije. A ona su potvrđena i u mojoj praksi. Važno je i sljedeće načelo - postoje dvije stvari u stvaranju: ugađati ukusu ili ostati svoj, što znači sačuvati kreativnu ličnost. Ja sam uvijek bio za ostati svoj.

*(Priređeno prema većem dijelu intervjua,
ŽIG, br. 63, 1. veljače 1997.,
razgovarao Tomislav Žigmanov)*

Teza Milodanović

*Mladenci na slikanju
(1967)*

Kazalo

<i>Andrija Kopilović: Uz ovu knjigu</i>	
Krhko prolazno, a trajno lijepo	5
<i>Tomislav Žigmanov: Ono otpadno u</i>	
funkciji Lijepoga i skrb oko toga	11
<i>Bela Duranci: Kreativnost "slamarki"</i>	19
<i>Olga Kovačev Ninkov: Kratak osvrt na</i>	
ličan i stručan doživljaj slika od slame	27
<i>Andrija Kopilović: Slama</i>	31
<i>Olga Šram: "Škola" naive u tehnici slame</i>	37
<i>Stipan Šabić: Postanak Likovne kolonije</i>	41
<i>Kazalo</i>	47

Izdaju:

Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo
"Matija Gubec" Tavankut

i

Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost
"Ivan Antunović" Subotica

Uredila:

Jozefa Skenderović

Tehničko uređenje i prijelom teksta:

mr. Ervin Čeliković

Tisak:

Štamparija "PRINTEX"

Naklada: 500

Subotica, 2003.

ISBN 86-7450-017-X

